

մար տրէտսն ամականն էր սնթանին, և ուսմանք ալ սնթանն յատկացոյցիլը կը ներկայէին տրէտսին, զոյականարար անեկողմ այս վերջինը, ինչպէս կ'ընէ նաև Եզնիկ:

Գալով Հայ Հեղինակին մատնանշած և յօդին, զիտեղ կուտանք՝ թէ տակաւին Սիւմոն վերերի նորագոյն թարգմանութեան մէջ՝ յայտնի թիւրիմացութեամբ մը՝ ան կը փոխանակուի յունարէն յիբրով (Eznik, Wider der Irrlehren, I. էջ 161), ինչպէս բրաժ էր Schmid քառորդ դարէ մը առաջի առաջ հրատարակած իր գործին մէջ (Eznik, Wider der Sekten, էջ 185), և Ֆեառէր այն առիթն սա իրաւացի զիտողութիւնն բրաժ էր. «Կուգէի ևս յունարէն չիմանալ, ալլ հայերէն և յատկապէս մասնակի, և չեմ իմացուց և սնթանս կը սնթանս զանազանութիւնն ընել չուգիր, ալլ տրէտս և տն տրէտսի զանազանութիւնը» (Տէս Հանդ. Ամ. 1901 էջ 153): Չենք հասկնար թէ յունարէն չի մը լեզունակոչ ներկայութիւնը ուսկի՞ց է բուսած, քանի որ յոյն բնագիրն է նաև տրէտս սնթան, և միայն սեռական հոլով խնդիր կ'առնէ նաև նախագրութիւնը: Գուցէ այդ չփոթութեան առիթ տուած ըլլայ, ինչպէս Շմիդի՝ նոյնպէս և վերերի, 1826 ին հրատարակուած Եզնիկի 26 էջին ներքե գրուած նաև տրէտս սնթանս իմացութեամբ (*): Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն՝ հայերէն և ին պէտք է տալ իրաւունքը և Արդէն Հայկազեան Բառարանը (1836 ին) լուսարանած է Եզնիկի խօսքը՝ ա՛յապէս. «առանց արթերն առէ, որ է՝ և», և 1887 ին Հ. Այալնեան ալ նոյնը կը կրկնէր Չալիսեան Քերականութեան մէջ (էջ 261), թէ և յօդը «Երկին» բառին համար հասկնալով, և ո՛չ Երրորդ (մասն) ին համար, որը՝ իրի գոյական մը մերկացուած ըլլալով իր յօդէն՝ առն առած էր Եզնիկի, — առիթ հաւանութիւն օտար հեղինակի մը — պաշտպան կենալու դատի մը, որ մեկնաբանական հիմնուոր հանգամանք մը չունէր, և որուն հետքը չեն պահած ո՛չ միայն մեզի ծանօթ հին՝ ալ և նոր ժամանակներու բոլոր թարգմանութիւնները, Առաքելին այդ տողերը հասկնալով միշտ՝ «մինչև Երրորդ երկինը» (**):

ՀԱՏԱՎԱՃԱՌ

ԲԱՌԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

(Մատթ. ԻԱ. 12. Մարկ. ԺԱ. 5. Յովհ. Բ. 15)

«Հատաժաճառ» բառը՝ որուն լուսնացալիս նշանակութիւնը կուտայ Հայկազեան Բառարանը՝ յոյն բնագիրի բառին հետ ուղղակի համեմատելով դայն, ճիշդ է արգեաք. մի դուցէ մեր առաջին թարգմանիչները, թերի ստուգաբանութեան մը հետեւած, և ըստ այնմ թարգմանած ըլլան: — Այսպիսի հարցում մը հաւանաբար անտեղի պիտի թուի շատերու, մանաւանդ որ խնդրական բառին նշանակութիւնը ընդունուած ու նուիրականացած է արդէն: Մենք այս անդրադարձումը կ'ընենք, ալքի առջև առնենալով Հարկլարի Համալսարանին Ա. սոցցապետներէն Պ. Blakeի այն նկատողութիւնները՝ որոնցմով կ'ապացուցանէ ամերիկացի արեւելագէտը՝ թէ հայերէնէն թարգմանուած է «Աղիւ» անունը կրող վրացերէն նոր կտակարանի հին մէկ Զեռագիրը, և թէ այդ իրողութեան ստուգ նշաններէն մին ալ սա է որ՝ «Հատաժաճառ» բառը ևս կամ սեղմ ծախող թարգմանած է վրացին, զարմանալի (amazing) իսկ մը գործելով (Տէս Հեղինակին The caesarian text of the Gospel of Mark գրուած էջ 295):

Նոյն Եզնիկի «Զի ոչ առէ թէ մինչև ցերբորդ երկին», ալ թէ ցերբորդ երկին առանձին տեղայ (էջ 261) բացատրութեան վերջին բառերը քերականութիւնը Արդ՝ եթէ առանձին բառին առանց յօդի նշանակութիւնը տանք՝ տեղայ ձեռ պէտք կ'ըլլայ կարգալ «տեղայ» բայց կը կարծենք որ ուղղակի «տեղայ» բառը չէ, ալ «առանձին»-ը, զոր թերեւ նախապէս «առանց և ի» գրած էր Եզնիկ, և ընդօրինակող մը՝ իրի սխալագիր կամ անհասկնալի բառ՝ փոխած պիտի ըլլայ դայն առանձին ծանօթ բառին, խօսքին քերականական ձեռ խանգարելով: Մինչդեռ «առանց և ի» տեղայ, խօսքը՝ հոլովալ աներկոյթի մը խնդրառութեան կանոնին համաձայն ճիշդ կ'ըլլայ ըստ ինքեան: Պիտի անարկուի սակայն՝ թէ «առանց և ի» բառին, որ է և՛ խօսքը երկրորդ անգամ և աւելորդաբար կրկնուած կ'ըլլայ: Այդ կրկնումը մենք անտեղի չենք դանդ, ժամնդի և ի պակաս կարելի էր մասնանշել թէ՛ Երկին բառին և թէ գոյականաբար խանցուած երրորդին համար միանգամայն:

(*) Հ. Գեղիկեանի նոր հրատարակութեան մէջ ալ նոյն սխալը դեռ կը մնայ անփոփոխ:

(**) Հոս անօգուտ չենք համարիր նկատի առ-

Ուսուցչապետին համար ալուրեմն՝ հայերէն «հատափաճառ»ը լուսնայափոխ միայն կրնայ նշանակել և ո՛չ ուրիշ բան: Բայց մենք պիտի նշանակենք արդարացեալ իր այդ գտնականութիւնը, յայտնելով հանդերձ մեր հիացումը իր պատուական ուսուցչապետութեան մասին:

Մեզի կը թուի որ մեր Թարգմանիչները յոյն բնագիրին *καλλιστοτης* բառը որուն արմատը որչափ *καλλιστος* (դրամիկ կամ դրամի շահ) նոյնչափ եւ *καλλιστον* (հասիկ, սեռով) ծայրերը կուտայ հաւատարագէս^(*), իր երկրորդ ձեռքը աւելի ընտանի և հասկընալի գտնելով՝ նախընտրած են «հատափաճառ» Թարգմանիչ: Անօգուտ չէ գիտել տալ նաեւ որ վաճառ բառին կիրարկումն ալ որոշ չափով մը ուժ կուտայ մեր ենթագիտութեան, և ըստ այսմ՝ ամբողջ բառին կազմը բաւական կը մատնէ ինքզինքը՝ թէ հայ վաճառատնացի մը կը պարտի ան իր ծագումը: Ուստի, «հատափաճառ»ին առաջին օրէն լուսնայափոխ (*լն. κεραιατοτης*) նշանակութեամբ դորձածութիւնը մեր մէջ՝ տարակուսելի՝ կը մնայ մեզի: Այդ կասկածը գիւրբին պիտի ըլլար փարատել՝ եթէ հին յոյն մեկնիչի մը, զոր օրինակ, Ոսկերեքանի Մատթէի կամ Յովհաննու Աւետարաններուն մեկնութեանց հայերէն Թարգմանութեան մէջ հանդիպէինք մասնաւոր բացատրութեան մը «հատափաճառ»ի մասին. բայց պէտք է ըսել որ յոյն Մեկնիչն ալ խօսք մը չունի *καλλιστοτης* բառին համար, եթէ չենք սխալիր:

Հարկ կ'ըլլայ ուրեմն յետնագոյն հայ մեկնիչներուն մէջ որոնել «հատափաճառ»ին հայեցի նշանակութիւնը: Եթէ թողունք Իգնատիոսը (ԺԲ դար), որ իր Գուգասու մեկնութեան մէջ չունի արդէն «զպղինձս հատափաճառացն ցրուեաց» խօսքը, ինչպէս չունի նաեւ յոյնը, նոյն գիծին վրայ, որչափ գիտենք, գրեթէ առաջինը կը ներկայանայ Յովհաննէս Երզնկացիին (ԺԿ դար)՝ որ իր Մատթէի Մեկնութեան մէջ՝ «սա տոգերը կը գրէ. «Իսկ սեղան հաստափաճառացն կամ՝ որ գոնըս վաճառէին... կամ խաբշեալ կոչիրայս՝ զոր սովորութիւն է ի քաղաքս տանել պատրաստագոյն կերակուր», եւ սակայն անմիջապէս յետոյ կ'աւելցնէ,

«այլ և զլուսնայափոխն է իմանալ, որ հաւանազգահեկան կամ զգրամ յերիս կամ ի չորս մասունս բաժանեն վասն պիտոյց վաճառողացն (էջ 447)»: Երզնկացիէն զարմր վերջն ալ՝ Մարկոսի Աւետարանն ընդարձակօրէն մեկնող Բարսեղ Մաշկեօրցիին կը գրէ Տաճարի սրբադորձման տկնարկելով. «Զի չորքոտանեօքն (արջառ, ոչխար), ՍեբՄԱՄԲԳԵ և թռչնովքն (աղաւնի) պիտաքանչիւր մեղոցեալս... գուշակեաց (էջ 153)»: Արդ՝ եթէ այս երկու մեկնիչներն ալ «հատափաճառ»ով հոսիս կամ սեռով ծախող կը հասկնային, անտեղի չենք համարիր հաւատալ թէ իրենց գիտար չէր ան, — ոչ ալ վրացի Թարգմանիչին խելագատակէն ծնած սխալ մը —, այլ կանուխէն ա՛յդպէս էր իմացուած, և չենք կարծեր որ՝ մասնէր իմացուած, և չենք կարծեր որ՝ մասնէր անցնելէ յետոյ՝ չարաչար մոռցուած ըլլար բառին լուսնայափոխ նշանակութիւնը, եթէ ունէր: Հոս կ'արժէ մասնաւորապէս մտադիր ըլլալ մանաւանդ՝ որ Երզնկացիին իր կոչիրայ բառովը թերեւս կ'ուզէ մատնանշել «հատափաճառ»ին մէջ յոյն *καλλιστον* (յգ. *καλλιστα*) հասիկ բառին գոյութիւնը, զոր վերը յիշեցինք: Իսկ գաղով յաւելուածին՝ թէ «այլ և զլուսնայափոխն է իմանալ» եւայն, կարկտան մըն է հաւանաբար, որով մեր մեկնիչը կը ջանայ «հատափաճառ»ին հազցնել իր պաշտօնական տարազը, համաձայն ուրիշ Թարգմանութիւններու (զոր օր. Կատինականին), որպէսզի սխալ հասկացողութեան մը անպատեհութենէն զերծ պահուի հայերէն Թարգմանութիւնը:

Պահ մըն ալ կ'ուզենք անգրագատնալ «հատափաճառ»ին առթիւ երեակայուած տեսութեան մը՝ զոր Մ. Մինասեան հրապարակ գրաւ տարւոյս Կոչնակ Հայաստանի հանդէսին մէջ (յնս. 23 և 26) հրատարակած երկու յօդուածներովը: Նորանշան յօդուածիւններ էին իր եզրակացութիւնները Սահակ-Մեթրոպիան զպրօցին վերաբերմամբ, զոր գրական կատարեալ խաղ՝ զախտութեամբ կ'ամբաստանէ Պ. Յօդուածագիրը: Այդ պարօքը իր նախորդներուն զարաւոր աշխատանքները իւրացուցեր է եղեր յայտնի բնաբարութեամբ, իբրեւ իր գործը տարփողելով գիւրի գիւտն ու Աստուածաշունչի Թարգմանութիւնը միանգամայն. մէկ խօսքով՝ ամէն ինչ պատ-

(*) Երկուքն ալ ծագմամբ նոյն կրնան համարուիլ:

բառադանկով Հայոց եկեղեցիին մէջ՝ եղծեր կեղծեր է եղածը, ու այդպէս ալ անմահացեալ — Ապացոյց. Որովհետեւ «Աղիւն» վրացերէն Ձեռագիրը Սահակ-Մեսրոպեան զարոյցէն շատ առաջ գոյութիւն ունեցող հայերէն նոր կտակարանի մը թարգմանութիւնն է եղեր, եւս յեն: Բայց, Մ. Մինասեան մոռցեր է յիշելու՝ որ «Աղիւն»-ը Թ. զարու Ձեռագիր մըն է, ինչպէս նշանակած է Հարվըրտի Ուսուցչականը, եւ անոր թարգմանութեան թուականն ալ կը գնէ Զ. զարուին՝ իր ուրիշ մէկ գործին մէջ. (The old georgian version of the gospel of Marc, ներածութիւն էջ 15 [Patrologia Orientalis t. xx, Fasc. 3]: Հարկ է ընդունիլ ուրիշն՝ որ Սահակ-Մեսրոպեան զարոյցի աշխատութենէն ուղղակի օգտուած է վրացի թարգմանիչը, մանաւանդ որ թէ՛ «հաստատուած» (իւր հայեցի նշանակութեամբը) և թէ՛ ուրիշ քանի մը բառական այն բացատրութիւնները՝ որոնք իրենց նիւթական առումներով փոխադրուած են «Աղիւն»ի մէջ, Ս.Մ.Է.Ն.Բ.Ն. Ա.Լ. առհասարակ մեր ազգային և ընկալելի թարգմանութենէն չեն տարբերիր բնաւ: Պէտք չիկայ աւելի առաջ երթալու. միայն, եթէ կը ներուի մեզի, կ'զգուշացնենք կոչնակի զիտուն յօդուածագիրը, անհիմն ենթադրութիւններէ, յանուն պատմական ողջմտութեան. որպէսզի մեր ազգային-եկեղեցական մատենագրութեան յայտնի իրողութիւնները չփոխանակուին մտադածին փաստերու հետ, որոնցմէ յաճախ կը սխալ տարուի Մ. Մինասեան, իր ազգագրական յանդուգն յղացումներուն մէջ ալ(*):

Ե. Ե. Դ.

ԱՆԳԻՐ ԱՍԱՑՈՒԱԾՆԵՐ

(AGRAPHA)

Այս անտիք անունը, որ սլոգանաբար աներս կը նշանակի, կը տառի առիւթաբար այն ասացածներուն և աւանդութիւններուն որոնք չեն գտնուիր մեզի ծանօթ Աւեստաններու մէջ, երկու տեսակ են անոնք. ա) անոնք որ կարգ մը ծնագիր անստաններու մէջ կը գտնուին, անցնում մեզի ծանօթներուն վրայ. և բ) անոնք որ հնագոյն փրստնեայ մասնագիրներու կողմէն մէջ քերում են:

Տարակալնո գրութեան հետաքննողի մը կը փառնէ հետեւեայ մեկ փանի պատմիկները ո՛րք քի բանասիրական նպատակով, ալ խորհելով քի կրնան հետաքննել և միևնոյն տեսն շայնական ըլլալ: Անոնք առաջին դարերի կուսան. անոնցմէ շատերուն մէջ Աւեստանի ոգին կը նշուի: Հաւանաբար քերականի աւանդութիւններ, որոնք առաջին դարերի կողմէն, հոս հոն ինկած կտորներ են անոնք, խուսափած Աւեստանիցներու գրչին: Սակայն շինծոները այդքան շատ են որ դժուար է հարապակերպ արդէն կը մնայ զանոնք դասել իրենց արժեքին:

Այնպիսով հետաքննողն է

The Apocryphal New Testament, by M. R. JAMES Oxford, 1924.

ՏԻՐԱՆ ԱՐԳ. ՆԵՐՍՏԵԱՆ

1. Բէշ-Ձեռագիրը, Մատթ. Ի. 28-ին յետոյ կ'ստեղծեն. — Բայց դուք փնտնեցէք պատկերներ մեծաւոր, և մեծագոյնէ աւելի փոքրագոյն ըլլալը: Եւ երբ ներս մտնէք և ճաշելու հրաւիրուիք՝ մի՛ հետամտիք բարձր տեղոյն, մի՛ գոչէք քեզմէ աւելի երեւելի մէկը ներս մտնէ և քեզ ճաշի հրաւիրողը պիտի ըսէ քեզի. «Բիշ մ'աւելի վա՛ր իջիր», և դուն ամէնաւ: Բայց եթէ հետամտիս դուն աւելի աննշան տեղոյն՝ և աւելի աննշան մէկը ներս մտնէ՝ քեզ ճաշի հրաւիրողը պիտի ըսէ քեզի. «Աւելի վա՛ր կ'իջիր», և այս քեզի շահաւէտ պիտի ըլլայ: Հմեկ. Դուի. ԺԴ. 8-10.

2. Դուի. Զ. 4-ին ետք՝ Բէշ-Ձեռագիրը կ'ստեղծեն. — Նոյն օրը տեսնելով մարդ մը որ շարաթ օրը կ'աշխատէր, ըսաւ անոր. «Ա՛յ մարդ, եթէ դուն արդարեւ գիտես ինչ ընելը՝ երանի՛ քեզի. բայց եթէ չես գիտեր՝ նոյնպէս մըն ես և օրէնքի գէտ մեղանշող մը:

(*) Ի միաստութիւն ընթերցողներու՝ անօգուտ չենք նկատեր գիտել տալ՝ որ Հարվըրտի Համալսարանին և իրեն աշխատակցող ընկերներուն որոշ նպատակն է, ինչպէս վերը յիշուած անգղիներէն աւստրալիական թարգմանիչն ալ կ'իմացուի, նոր կտակարանը Պաղեստինեան կոչուած Բնագիրի մը համաձայն վերահանդիմել, և այդ գիտնականներուն միտքէն իսկ չէ անցած Սահակ-Մեսրոպեան զարոյցի գործը կատարածի տակ զննելու անտեղի վարկածը: